

ДИСКУРСИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПЕРЕКЛАДНІЙ РЕЦЕПЦІЇ ТВОРЧОСТІ ЕРІХА МАРІЇ РЕМАРКА

DISCURSIVE STRATEGIES IN THE TRANSLATIONAL RECEPTION OF ERICH MARIA REMARQUE'S WORKS

Ігнатко Ю.В.,

*orcid.org/0009-0001-1338-1696**аспірант кафедри теорії та практики перекладу**Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

У статті простежено взаємозв'язок між поняттям дискурсу та його впливом на процес перекладу та рецепцію текстів. Також здійснено спробу проаналізувати різні підходи до трактування дискурсу в лінгвістиці та перекладознавстві, акцентуючи увагу на важливості культурних, соціальних та ідеологічних факторів, що впливають на сприйняття перекладених текстів. У статті розглянуто також, як дискурс, будучи не лише мовною структурою, а й способом комунікації, трансформується в процесі перекладу, адаптуючись до нових умов мовної та культурної реальності. Особливу увагу приділено аналізу дискурсивних стратегій, які використовують перекладачі для забезпечення точності та відповідності перекладу оригіналу в контексті цільової аудиторії. Стаття пропонує узагальнені перспективи для розуміння ролі дискурсу в міжкультурному перекладі, вказуючи на його значення для досягнення ефективної комунікації. Також окреслено важливість дискурсу в процесі перекладної рецепції, підкреслюючи його вплив на сприйняття та адаптацію перекладених текстів. Важливо, щоб перекладачі усвідомлювали дискурсивні особливості обох мов та культур, намагаючись знайти баланс між точністю і культурною адекватністю.

Дискурс у творчості Еріх Марії Ремарк розглядаємо крізь призму того, як автор використовує мову для вираження соціальних, політичних і гуманістичних проблем, що переважно мають важливе значення для його епохи. Творчість Ремарка, зокрема його відомі романи, такі як «На Західному фронті без змін», «Три товариші», «Чорний обеліск», відзначається глибоким осмисленням війни, людських страждань та пошуків сенсу життя в умовах катастрофічних змін у суспільстві. Основними типами дискурсу в творчості Е.М. Ремарка є: психологічний дискурс, соціальний і політичний дискурс, екзистенційний та літературний дискурс, тема людяності.

Ключові слова: дискурс, текст, перекладна рецепція, дискурсивна стратегія, Еріх Марія Ремарк.

The article traces the relationship between the concept of discourse and its influence on the translation process and the reception of texts. We also tried to analyze different approaches to the interpretation of discourse in linguistics and translation studies, emphasizing the importance of cultural, social and ideological factors affecting the perception of translated texts. The article also examines how discourse, being not only a linguistic structure, but also a method of communication, is transformed in the process of translation, adapting to the new conditions of linguistic and cultural reality. Particular attention is paid to the analysis of discursive strategies used by translators to ensure the accuracy and appropriateness of the translation of the original in the context of the target audience. The article offers generalized perspectives for understanding the role of discourse in intercultural translation, pointing out its importance for achieving effective communication. We also tried to outline the importance of discourse in the process of translation reception, emphasizing its influence on the perception and adaptation of translated texts. It is important that translators are aware of the discursive features of both languages and cultures, trying to find a balance between accuracy and cultural adequacy.

Discourse in the work of Erich Maria Remarque is considered through the prism of how the author uses language to express social, political and humanistic problems, which are mostly important for his era. Remarque's work, in particular his famous novels such as „On the Western Front Without Changes”, „Three Comrades”, „The Black Obelisk”, is marked by a deep understanding of war, human suffering and the search for the meaning of life in conditions of catastrophic changes in society. The main features of the discourse in the work of E.M. Remarque's are: psychological discourse, social and political discourse, existential and literary discourse, the theme of humanity in the discourse.

Key words: discourse, text, translation reception, discursive strategy, Erich Maria Remarque.

Постановка проблеми. Дискурс є одним із ключових концептів у сучасних гуманітарних науках, зокрема в лінгвістиці, культурології та теорії перекладу. У контексті перекладної рецепції поняття дискурсу набуває особливого значення, адже питання перекладу виходять за межі простого буквального перенесення змісту з однієї мови на іншу. Дискурс вивчає не тільки мову в її структурному аспекті, а й контекст, у якому вона вживається. Як зазначає М. Фуко, дискурс є «способом говорити про світ», що надає йому

значення [12]. Це поняття включає загальні культурні та соціальні норми, які формують не лише зміст, а й стиль висловлювання. Зважаючи на це, переклад тексту стає не просто актом трансферу інформації, а важливим культурним процесом, що вимагає розуміння дискурсивних практик обох мов. У процесі перекладу текстів важливо враховувати особливості дискурсу оригіналу. Дослідники, як-от Е. Бассет, підкреслюють, що «переклад є не лише передачею слів, а й включає передачу значень та контексту» [11]. Це означає,

що перекладач повинен бути уважним до дискурсивних характеристик, які можуть включати соціально-політичний контекст, стереотипи, а також культурну специфіку. Відтак, переклад може як зберігати, так і трансформувати оригінальний дискурс, впливаючи на сприйняття його змісту.

Аналіз останніх досліджень. Дискурс у різних виявах і напрямках вивчали науковці. Зокрема, О. Селіванова, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Бик, Г. Кучик, І. Діденко, О. Іліаді, В. Омельченко, Н. Харчук, М. Телеки, В. Оніпко та інші. А. Загнітко у своїх працях ґрунтовно дослідив основи дискурсології, яка має науково-навчальне спрямування. О. Селіванова, аналізуючи новітні напрями в лінгвістиці, чималу увагу приділила саме основним поняттям дискурсу та класифікаційним ознакам, за якими виділяємо різні типи дискурсів. Нині також актуальними залишаються дослідження, присвячені впровадженню основних положень дискурсології в навчальний процес. Дискурс у творчості Е.М. Ремарка розглядали, зокрема, О. Грінько, О. Комарцев. Однак, дискурсивні стратегії в перекладній рецепції творів Еріх Марії Ремарка все ще потребують глибокого й ретельного дослідження.

Мета статті – висвітлення дискурсивних стратегій, які використовуються у процесі перекладу творів Еріха Марії Ремарка, зокрема в аспекті їхньої адаптації до культурного та соціального контексту цільової аудиторії, а також аналіз впливу цих стратегій на сприйняття ідей автора в різних мовних і культурних середовищах.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін дискурс був уведений у 1952 році і в той час позначав лінгвістичний термін *дискурс-аналіз* [8, с. 30]. Дискурс можна визначити як систему висловлювань, які реалізують певні соціокультурні практики та ідеології. Це не лише мова, але й контекст, у якому вона вживається, взаємодія між мовцем і слухачем, а також культурні особливості, які впливають на зміст і форму висловлювань. Дискурс охоплює різні жанри та стилі комунікації, від академічних статей до повсякденних розмов. О. Іліаді, узагальнюючи поняття дискурсу, вважає, що це «складне явище комунікативної культури, фактично – зв'язний текст у сумі з екстралінгвальними (прагматичними, соціокультурними, психологічними, емоційними) чинниками, які впливають на його вироблення та сприйняття» [6, с. 44].

Найдавніше значення слова *discours* виникло ще у французькій мові та позначало діалогічну мову. Уже в XIX столітті цей термін набув полісемічного характеру: у *Deutsches Wörterbuch* Якоба

Вільгельма Грімма (1860 рік) були зазначені такі значення терміна «дискурс»: 1) діалог, бесіда; 2) мова, лекція. Такий підхід був характерний для часу, коли лінгвістика перестала зосереджуватися виключно на дослідженні окремих речень і зосередила увагу на аналізі синтагматичних ланцюгів, що утворюють текст. Текст, своєю чергою, вирізняється такими рисами, як завершеність, цілісність, зв'язність тощо. Інтерес до тексту значно зріс через прагнення розглядати мову як комплексне комунікативне явище, а також досліджувати її взаємозв'язок із різними аспектами людської діяльності, які знаходять свій прояв через текст [3, с. 2].

Дискурс (франц. *discours* – промова, виступ, від лат. *discursus* – бесіда, розмова) – 1) одиниця спілкування, більша за речення, в якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки; 2) висловлення як безпосередня мовна діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови; 3) текст (письмовий і усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості» [4, с. 142–143; 2, с. 81]. Аналізуючи це визначення, можна сказати, що в сучасній лінгвістиці термін використовується для позначення поняття тексту, зокрема – лінгвістики тексту. На початкових етапах розвитку лінгвістичних вчень саме використовувався термін *лінгвістика тексту*, однак мовознавцям він не сподобався. З часом термін *дискурс* почав витіснити поняття *лінгвістика тексту* або ж використовуватися паралельно з ним. С. Єрмоленко вважає, що основне значення дискурсу полягає в розмові, діалозі та усному спілкуванні. Саме з таким значенням термін *дискурс* найчастіше вживається в сучасній лінгвістиці. Однак, дискурс як текст здебільшого використовують літературознавці, оскільки вони аналізують не тільки окремі мовні одиниці, а й зв'язок між ними в межах більш складних структур, таких як літературні твори, публікації чи інші форми комунікації [4, с. 142–143]. У такому контексті дискурс набуває значення більш широкого соціокультурного процесу, що включає в себе не тільки мовні, а й когнітивні та комунікативні аспекти.

У теорії перекладу дискурс посідає центральне місце, оскільки переклад не зводиться лише до

передачі слів. Потрібно враховувати культурні, соціальні та ідеологічні аспекти, які впливають на сприйняття і трактування тексту. В. Борисов все ж таки пропонує розмежовувати поняття дискурс і текст. Під поняттям дискурс він розуміє як когнітивний процес, пов'язаний із реальним процесом мовлення, створенням мовленнєвого акту, а текст визначає як комунікативну систему, структуру, модель, продукт мовленнєвої діяльності, роль автора й адресата в якій є значущою. Текст є завершеним результатом процесу мовленнєвої діяльності, що має кінцевий вихід у певній закінченій і письмово зафіксованій формі [1, с. 4]. У лінгвістичному словнику знаходимо ще таке визначення дискурсу: «це зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками», тобто це мова, занурена в життя» [8, с. 32]. Виходячи з такого тлумачення поняття дискурсу, дослідники вважають, що дискурс не варто застосовувати до стародавніх текстів, зокрема тих, що втратили безпосередній зв'язок із реальністю.

Нині в літературознавстві та лінгвістичній науці загалом широко представлена спроба класифікування дискурсу за різними ознаками. Зокрема дискурс класифікують за типом комунікації, за змістом, за сферою застосування, за функціональною спрямованістю, за стилем, за інтенцією тощо. За типом комунікації О. Селіванова виділяє *усний та письмовий дискурс* [9, с. 134]. *Усний дискурс* пов'язаний з живим, безпосереднім спілкуванням. Включає діалоги, бесіди, лекції, доповіді, інтерв'ю тощо. Основною характеристикою є швидка змінність, взаємодія учасників комунікації, виражена інтонацією, невербальними засобами (жести, міміка). *Письмовий дискурс* – це тексти, що створюються для подальшого читання, наприклад, літературні твори, статті, есе, наукові праці, офіційні документи. Письмовий дискурс часто більш структурований, формальний і заздалегідь продуманий. О. Селіванова виділяє серед письмових дискурсів ще безадресні та адресатні [9, с. 135]. Але, можливо, коректніше було б сформулювати не безадресні, бо будь-який твір має свого адресата, а ті, що спрямовані на широке коло читачів, тобто мають загального адресата. Залежно від кількості учасників усний дискурс поділяють ще на внутрішню, міжлюдську комунікацію, комунікацію у малих групах, публічну та організаційну [9, с. 136].

За змістом виділяють *науковий дискурс*, характеризується використанням спеціалізованої термінології, логічною побудовою аргументів,

об'єктивністю, точністю викладу фактів і теорій, наприклад, статті, дослідницькі роботи, монографії; *публіцистичний дискурс*, що спрямований на вплив на громадську думку, часто має емоційне забарвлення, використовується в газетних статтях, виступах, блогах. Він має яскраву аргументацію, орієнтуючись на широку аудиторію; *літературний дискурс* обговорює художні тексти та процес їх створення. Зазвичай такий дискурс має багатозначність, образність, метафори, є суб'єктивним і спрямований на виклик емоцій у читача. Саме літературний дискурс і стане в майбутньому основним аспектом дослідження перекладної рецепції Е. М. Ремарка. У мовознавчій літературі згадана нами класифікація дискурсів ще представлена такими різновидами: педагогічний, політичний, військовий, критичний, етичний, юридичний. Така класифікація належить Н. Мироновій. А. Загнітко вважає, що в сучасній лінгвістиці якраз широко використовуються саме такі типи дискурсів [5, с. 24].

За сферою застосування виокремлюють *соціальний дискурс*: досліджує соціальні явища та процеси, включаючи політичні, економічні та культурні аспекти. Наприклад, дискурс в політиці, соціальних мережах, наукових конференціях, дискусіях; *освітній дискурс*: пов'язаний з процесом навчання та виховання, включає лекції, підручники, курси, презентації у межах освітнього процесу; *медичний дискурс*: охоплює терміни, дослідження та комунікацію, що стосуються медицини, здоров'я та лікування. Передбачає медичні статті, консультації, інформацію про хвороби та лікування. Зазначаємо, що це далеко не всі класифікації дискурсу, які наявні в науковій літературі.

Окремо ще варто відзначити перекладну рецепцію та дискурсивні стратегії, які є важливими аспектами вивчення міжкультурної комунікації, перекладу та аналізу текстів в контексті їхнього сприйняття та інтерпретації.

Перекладна рецепція – це процес сприйняття і осмислення перекладеного тексту в іншій культурі та мовному середовищі. Це явище передбачає взаємодію між оригінальним текстом і його перекладом, а також вплив культурних, соціальних і лінгвістичних факторів на те, як цей переклад буде сприйнятий і зрозумілий аудиторією в іншій країні чи мовній спільноті.

Перекладна рецепція є основним елементом у вивченні теорії і практики перекладу, оскільки вона допомагає зрозуміти, як переклад може змінювати, адаптувати або трансформувати оригінальне повідомлення відповідно до умов сприй-

няття новою аудиторією. Важливим є також вивчення того, як перекладач може впливати на рецепцію тексту через свій вибір щодо стратегії перекладу, враховуючи культурні контексти. Це явище має особливе значення для української літератури, оскільки завдяки здійсненню перекладів українські читачі отримують доступ до світових культурних надбань. Перекладна рецепція художньої літератури вже добре вивчена низкою науковців. Зокрема її вивчали: Р. Гром'як, В. Коптілов, Д. Дюришин, В. Жирмунський, В. Коптілов, Д. Наливайко, М. Новікова, А. Попович, В. Топер, Т. Херманс та інші.

В Україні перекладна література почала активно розвиватися з кінця XIX століття, коли національний культурний простір став активніше взаємодіяти з європейськими, і пізніше – світовими літературами, але найперші перекладні твори Святого Письма з'явилися ще в X ст. [7, с. 464–465] Однією з перших значущих постатей у цій сфері став Іван Франко, який перекладав твори таких авторів, як Й.В. фон Гете, В. Шекспір та А. Міцкевич. Як зазначав сам І. Франко: «Переклад є не просто механічним перенесенням слів з однієї мови на іншу, але глибоким проникненням у суть твору, його дух та контекст» [10, с. 207–217].

Ще одним важливим аспектом перекладної рецепції є створення нової культурної адаптації, в якій оригінальний текст може змінюватися внаслідок впливу певної культури. Це частина культурного діалогу, де переклад стає своєрідним мостом між традиціями. Отже, переклад – це не лише мовна трансформація, але й трактування, що відображає культурні, соціальні та історичні контексти, властиві новому середовищу. У наш час, попри глобалізацію, українські дослідники і перекладачі ставлять за мету зберегти автентичність і оригінальний сенс творів під час їх перекладу. Перекладна рецепція не лише знайомить українську аудиторію з новими іменами, а і забезпечує розвиток власної літературної традиції, інтегруючи в неї елементи з інших культур.

Дискурс у перекладній творчості Еріх Марії Ремарк можна розглядати через призму того, як автор використовує мову для вираження соціальних, політичних і гуманістичних проблем, що переважно мають важливе значення для його епохи. Творчість Ремарка, зокрема його відомі романи, такі як «На Західному фронті без змін», «Три товариші», «Чорний обеліск», відзначається глибоким осмисленням війни, людських страждань та пошуків сенсу життя в умовах катастрофічних змін у суспільстві.

Основними рисами дискурсу в творчості Е.М. Ремарка є:

Психологічний дискурс: Ремарк дуже часто використовує внутрішні монологи персонажів, щоб показати їхній психологічний стан, переживання і внутрішні конфлікти. Це дозволяє читачу краще зрозуміти мотивацію героїв, а також виявити їхню людську вразливість. Особливо це відображено в його творах, де персонажі мають справу з наслідками війни і психічними травмами.

Соціальний і політичний дискурс: у багатьох своїх творах Ремарк критикує політичну ситуацію, соціальні нерівності, а також порушує питання про змінені суспільні реалії після Першої та Другої світових війн. Його персонажі часто стикаються з наслідками соціальних катастроф, відображаючи відчуття безпорадності та незахищеності людей у мінливому світі.

Екзистенційний дискурс: тема пошуку сенсу життя, взаємин між людьми та відчуття втрати стають важливими складовими дискурсу Ремарка. Його герої намагаються знайти шлях у житті, розмірковуючи про смерть, втрату, кохання і моральні орієнтири в світі, що перевернувся через жорстокі реалії війни та політичної кризи.

Літературний дискурс: Ремарк також часто звертається до літературних прийомів, які допомагають йому створювати атмосферу тривоги, нестабільності та непевності. Мова його творів проста та лаконічна, але багата на метафори та символи, що дозволяє передати складність соціальних і психологічних ситуацій. Мова і стиль Ремарка часто підкреслюють трагізм та розпач, характерні для його героїв.

Тема людяності в дискурсі: центральною темою у творчості Ремарка є трагедія людського життя на тлі війни, а також боротьба за збереження людяності в умовах безжальності та насильства. Його дискурс часто звертається до універсальних питань моральності, що піднімаються в екстремальних обставинах, коли життя і смерть стають питаннями вибору.

Дискурс у творчості Еріх Марії Ремарка – це поєднання соціальних, психологічних, філософських і політичних аспектів, що дозволяє через глибоке розуміння людських страждань та прагнень передати відчуття загальної непевності та трагічності епохи. Критичний погляд на війну, соціальну нерівність та моральні дилеми робить його творчість надзвичайно актуальною і сьогодні.

Перекладна рецепція і дискурсивні стратегії тісно пов'язані, оскільки вибір перекладацьких стратегій має прямий вплив на те, як текст

буде сприйнятий новою аудиторією. Наприклад, у перекладі літературних творів або публіцистичних текстів важливо враховувати не тільки точність перекладу, а й те, як зберегти або адаптувати риторичні, культурні та соціальні нюанси, що містяться в оригіналі. У такому контексті перекладач виступає як посередник, який не просто передає слова з однієї мови на іншу, а активно використовує дискурсивні стратегії для того, щоб забезпечити правильне сприйняття та емоційний ефект, що був закладений у початковому тексті. Водночас дискурсивні стратегії дозволяють перекладачу адаптувати зміст до культурних особливостей і мови реципієнтів, що може включати вибір синонімів, адаптацію фразеологізмів або зміну структури речень, щоб текст став більш природним і зрозумілим для нової аудиторії.

Висновки. Поняття дискурсу в контексті перекладної рецепції є важливим інструментом для аналізу та розуміння складного процесу перекладу, розкриває складні взаємини між мовою, культурою та соціальними нормами. Дискурс дозволяє глибше зрозуміти, як мовні практики взаємодіють з культурними та соціальними явищами. Усвідомлення цих аспектів може допомогти не лише перекладачам, а й широкій аудиторії критично сприймати тексти, що з'являються у новій культурній традиції. Адже переклад – це не лише передання слів, а складний процес формування нових значень у контексті, що завжди змінюється. Успішний переклад враховує ці нюанси, забезпечуючи не лише адекватність змісту, а й збереження культурних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Борисов В.А. Дискурс і текст: формально-змістові диференціації. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fec5a2f8-cd30-4010-bb16-bc7b3f88ab6a/content> (дата звернення 09.12.2024).
2. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів. Івано-Франківськ: Сімик, 2012. 392 с.
3. Діденко І.А. Дослідження поняття дискурсу у сучасній лінгвістиці. URL: <https://naukam.triada.in.ua/index.php/konferentsiji/54-dvadtsyat-chetverta-vseukrajinska-praktichno-piznavalna-internet-konferentsiya/605-doslidzhennya-ponyattya-diskursu-u-suchasnij-lingvistitsi> (дата звернення 05.12.2024).
4. Єрмоленко С. Дискурс. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 142–143.
5. Загнітко А.П. Основи дискурсології: науково-навчальне видання. Донецьк: ДонУ, 2008. 194 с.
6. Іліаді О.І. Проблеми текстології та дискурсології: конспект лекцій із силабусом. Навчальний посібник для здобувачів третього рівня вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія». Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2023. 117 с.
7. Коптілов В.В. Переклад. *Українська мова: Енциклопедія*. Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. та ін. 2-ге вид., випр. і доп. Київ: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. С. 464–465.
8. Кучик Г.Б. Структурно-семантичні та дискурсні особливості англomовних текстів установчих документів міжнародних організацій. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. 10.02.04 – германські мови. Львів, 2016. 244 с.
9. Селіванова О.О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд). Київ: Український фітосоціологічний центр, 1999. 148 с.
10. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. Київ: Наукова думка, 1976. Т. 2. С. 207–217.
11. Bassett E. Translation in a Multilingual Context: Theory and Application. Amsterdam: John Benjamins, 2010. 243 p.
12. Foucault M. The Archaeology of Knowledge. New York: Pantheon Books, 1972. 245 p.